

PRIJEDLOG NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA ZA BOSANSKI JEZIK U ČETVRTOM RAZREDU OSNOVNE ŠKOLE

Godišnji fond sati: 180

Sedmični fond sati: 5

Opći cilj nastave bosanskoga jezika

Temeljni cilj nastave bosanskoga jezika je osposobiti učenike za jezičku komunikaciju koja im omogućuje ovladavanje sadržajima svih nastavnih predmeta i uključivanje u cjeloživotno učenje, razvijanje jezičke i književne sposobnosti, kulture čitanja i njegovanja bosanskoga jezika i književnosti. Ostvarivanje svrhe nastave bosanskoga jezika uključuje ovladavanje standardnim jezikom, a doprinosi:

- razvijanju jezičko-komunikacijskih sposobnosti pri govornoj i pisanoj upotrebi jezika u svim funkcionalnim stilovima;
- razvijanju literarnih sposobnosti, čitalačkih interesa i kulture;
- razvijanju svijesti o važnosti znanja bosanskoga jezika;
- razvijanju poštovanja prema jeziku bošnjačkog naroda, njegovoj književnosti i kulturi;
- osposobljavanju učenika za samostalno služenje knjigom;
- pripremi učenika za aktivan društveni život u multikulturalnom okruženju;
- razvijanju sposobnost za permanentno usavršavanje i korištenje novih znanja;
- osposobljavanju učenika za pravilno usmeno i pismeno izražavanje standardnim jezikom;

- uvođenju učenika u osnove obrazovanja i opće kulture;
- razvijanju ljubavi i poštovanja prema kulturnoj baštini svih naroda i narodnosti;
- svestranom razvoju učenikove ličnosti;
- razvijanju sposobnosti pravilnog i smislenog govora;
- stvaranju interesovanja i potrebe za sadržajima medijske kulture.

Opći zadaci nastave bosanskoga jezika

Nastava bosanskoga jezika treba da:

- izgrađuje opću kulturu učenika i razvija interesovanje za kontinuirano obrazovanje;
- razvija ljubav prema maternjem jeziku i potrebe da se on njeguje i unapređuje;
- omogući učenicima postupno upoznavanje jezičkih pojava i pojmova, ovladavanje normativnom gramatikom i stilskim mogućnostima bosanskoga jezika;
- razvija pozitivna svojstva i estetski ukus učenika;
- osposobljava učenike za razumijevanje i usvajanje moralnih načela;
- osposobljava učenike za aktivan društveni rad;
- razvija i njeguje ljubav prema domovini;
- njeguje ljubav prema knjizi;
- utječe na usvajanje jezičkih zakonitosti;
- sistemski uvodi učenike u sve oblike usmenog i pisanog izražavanja;
- utječe na razvoj jezičke kulture i izražajnih sposobnosti učenika;
- razvija osjećaj jednakosti, ravnopravnosti, zajedništva i razumijevanja među narodima;

- utječe na usvajanje norme savremenog standardnog bosanskoga jezika;
- osposobljava učenike za doživljavanje i razumijevanje filmskog djela;
- upoznaje učenike sa osnovnim elementima filmskog i pozorišnog izraza;
- razvija etička i estetska svojstva kod učenika.
- omogućiti učenicima upoznavanje, razvijanje, čuvanje i poštovanje vlastitog nacionalnog i kulturnog identiteta na djelima bosanske književnosti, pozorišne i filmske umjetnosti, kao i drugih umjetničkih ostvarenja;
- osposobljava učenike za upoznavanje, čitanje i tumačenje popularnih i informativnih tekstova iz ilustrovanih enciklopedija i časopisa za djecu;
- podstiče učenika na samostalno jezičko, literarno i scensko stvaralaštvo.

SADRŽAJI

JEZIK

Gramatika

- Obnavljanje i utvrđivanje znanja usvojenih u prethodnim razredima.
- Uočavanje riječi koje u govoru i pisanju mijenjaju svoj osnovni oblik (promjenljive riječi) - bez definicija i zahtjeva za promjenom po padežima i vremenima.
- Uočavanje riječi koje zadržavaju svoj osnovni oblik u svim situacijama (nepromenljive riječi) bez imenovanja vrsta tih riječi.
- Imenice – zbirne, gradivne, rod i broj - pojam i prepoznavanje.
- Zamjenice - lične; rod i broj ličnih zamjenica; lična zamjenica u funkciji subjekta u rečenici - pojam i prepoznavanje.
- Pridjevi - prisvojni i gradivni - uočavanje značenja, roda i broja u rečenici.

- Brojevi - glavni (osnovni) i redni - pojam i prepoznavanje u rečenici.
- Glagoli - pojam i osnovna značenja prezenta, perfekta i futura. Vježbe u rečenici zamjenom glagolskih oblika u vremenu, licu i broju.
- Upravni i neupravni govor.
- Rečenica - pojam glagolskog predikata (lični glagolski oblik); uočavanje riječi i grupe riječi (sintagma) u funkciji objekta i priloških odredaba za mjesto, vrijeme i način. Pojam subjekta; uočavanje riječi u funkciji atributa uz imenicu i imeničkog skupa riječi (imenička sintagma). Red rečeničnih članova u rečenici.
- Utvrđivanje i sistematizacija sadržaja obrađenih od I do IV razreda.

Pravopis

- Upotreba velikog slova u pisanju: imena naselja (gradova i sela) i njihovih stanovnika; država i pokrajina i njihovih stanovnika.
- Pisanje prisvojnih pridjeva izvedenih od vlastitih imena (-ov/-ev/ -in, -ski/-ški/-čki/-čki).
- Upotreba zamjenice Vi iz počasti.
- Pisanje suglasnika j u pridjevskim oblicima na -ski, i u ličnim imenima i prezimenima.
- Pisanje upravnog i neupravnog govora (sva tri modela).
- Pisanje skraćenica tipa: itd., sl., npr. ; skraćenica koje označavaju imena država.
- Upotreba interpunckijskih znakova u rečenici (tačka, upitnik, uzvičnik, zarez, dvije tačke, navodnici, crta).

- Ponavljanje, uvježbavanje i provjeravanje osposobljenosti učenika za primjenu obrađenih pravopisnih pravila.

KNJIŽEVNOST

Lirika

Narodna lirska pjesma: *Djevojka je suncu govorila*

Narodna balada: *Ukradena zlatna jabuka*

Šukrija Pandžo: *Posljednje laste*

Hamza Humo: *Prvi snijeg*

Džemaludin Latić: *Trešnja*

Kasim Deraković: *Ljetna noć*

Enes Kišević: *Dažd*

Ismet Bekrić: *Na brdu iznad grada*

Ibrahim Kajan: *U očima ptice žute*

Bisera Alikadić: *Pjesnici*

Federiko Garsija Lorka: *Luckasta pjesma*

Muhidin Šarić: *Hrabrost*

Suada Hodžić: *Od Kulina bana*

Dragan Lukić: *Drug drugu*

Zećir Hasić: *Nikom ne kaži*

Bisera Alikadić: *Izbor iz poezije*

Epika

Narodna pjesma: *Tale Ličanin odlazi u Liku (odlomak)*

Narodna pripovjetka: *Šta god ko kome, sve sebi*

Narodna arapska priča: *Nasrudin hodža podvalio filozofiju*

Narodna bošnjačka bajka: *Pravda i krivda*

Mehmed – Beg Kapetanović: *Majmun i lisica*

Grozdana Olujić: *Oldanini vrtovi*

Ivo Andrić: *Aska i vuk*

Ćamil Sijarić: *Koza*

Alija Hasagić Dubočanin: *Šarko*

Ešref Berbić: *Kako je otišlo ljeto*

Enes Kahvić: *Oluja*

Skender Kulenović: *Jasen*

Dželaludin Rumi Mevlana: *Voće života*

Rizo Džafić: *Milin na rijeci Uni*

Advan Hodžić: *Čudo od djeteta*

Skender Kulenović: *Abez*

Alija Hasagić Dubočanin: *Crvena olovka*

Ethem Mulabdić: *Bajram*

Ela Peroci: *Majčin dar*

Branislav Nušić: *Prva ljubav*

Milutin Milanković: *Zvezdani prah vasiona*

Antoan de Sent Egziperi: *Mali princ (odlomak)*

Oskar Vajld: *Sretni kraljević i druge bajke (izbor)*

Luis Kerol: *Alisa u zemlji čuda*

Rene Gijo: *Bijela Griva*

Alija Dubočanin: *Tiha rijeka djetinjstva*

Ahmet Hromadžić: *Patuljak iz zaboravljene zemlje*

Drama

Zećir Hasić: *Alija Đerzelez spašava carevu šćer*

Gvido Tartalja: *Podijela uloga*

Dopunski izbor

Pored navedenih djela, nastavnik i učenici slobodno biraju najmanje dva, a najviše još pet djela za obradu.

Izbor iz knjiga, enciklopedija i časopisa za decu

Čitanje i tumačenje teksta

- Razvijanje tehnike čitanja, razumijevanja i reprodukcije pročitanog sa ili bez elemenata stvaralaštva.
- Čitanjem do novih informacija i novih znanja.
- Čitanje kao činilac razvoja dječijeg govornog izraza.
- Čitanje u funkciji etičkog i estetskog odgoja.
- Uvježbavanje samostalnog čitanja pomoću uputstva tipa: prethodno pročitati tekst, obilježiti manje poznate riječi koje su teške za izgovor, uvježbati izgovor markiranih riječi.
- Prilagođavanje glasa prirodi teksta.
- Razvijanje sposobnosti samostalne interpretacije pročitanog i sposobnosti izdvajanja bitnih elemenata.
- Uočavanje i tumačenje pjesničkih slika, toka radnje, glavnih likova i osnovnih poruka u književnom djelu. Uočavanje značajnih pojedinosti u opisu prirode (otkrivanje čulnih draži: vizuelnih, akustičkih, kinetičkih, taktilnih, mirisnih i drugih). Ukazivanje na značajna mjesta, izraze i riječi kojima su izazvani pojedini utisci u poetskim, proznim i dramskim tekstovima.
- Razvijanje sposobnosti oblikovanja smislenog sadržaja, prepoznavanje kompozicionih cjelina; stvaranje plana. Zapažanje činilaca koji u raznim situacijama djeluju na postupke glavnih junaka (spoljašnje i društvene okolnosti, unutrašnji podsticaji - osjećanja, namjere, želje).
- Kazivanje napamet naučenih poetskih i proznih cjelina i odlomaka. Scenske improvizacije.

Književno-teorijski pojmovi

Lirika

- Narodna poezija; lirske i epske pjesme – osnovna obilježja;
- narodna balada – na nivou prepoznavanja;
- umjetnička lirska pjesma - osnovna obilježja;
- stilska sredstva: poređenje i epitet;
- osnovni motiv i sporedni motivi u lirskoj pjesmi;
- pjesničke slike: vizuelni i akustični elementi u pjesničkoj slici;
- pjesnička slika izražena bojom i zvukom.

Epika

- Zapažanje i oblikovanje teme i ideje u književnom djelu;
- fabula i kompozicija u književnom djelu;
- karakterizacija likova u književnom djelu;
- uočavanje karakterističnih dijelova teksta, rečenica i riječi kojima se direktno izražava osnovna misao, piščevi stavovi i stavovi likova;
- izbor karakterističnih mjesta u tekstu: opis lika, dijalog, mjesto i vrijeme radnje, pojačavanje dinamičnosti i humora u tekstu;
- razlikovanje govora pripovjedača i govora likova; dijalog i monolog;
- priča i roman – razlike;
- roman za djecu - osnovna obilježja;
- zapažanje logičkih cjelina u kompoziciji teksta.

Funkcionalni pojmovi

Podsticanje učenika da shvataju i usvajaju pojmove: glavno, sporedno, mašta, zbilja, utisak, raspoloženje, interesovanje, okolnost, situacija, ispoljavanje; podstrijek, uslov, poređenje, procjenjivanje, tvrdnja, dokaz, zaključak; divljenje, oduševljenje, ljubav (prema čovjeku, domovini, radu, prirodi); privlačnost, iskrenost, pravičnost, plemenitost.

KULTURA IZRAŽAVANJA

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja

Prepričavanje

- Prepričavanje teksta sa promjenom gramatičkog lica;
- prepričavanje bez obaveznog sastavljanja plana;
- prepričavanje s usmjerenjem na sažimanje teksta.

Pričanje

- Pričanje na osnovu datih tematskih riječi;
- nastavljanje priče inspirisane datim početkom.

Opisivanje

- Opis pejzaža;
- opis književnog lika.

Izvještavanje

- Izvještavanje o nekom događaju.

Usmena i pismena vježbanja

Ortoepija

Uočavanje naglašenih i nenaglašenih riječi: vježbe u izgovaranju akcenatskih cjelina. Vježbe za otklanjanje grešaka koje se javljaju u govoru učenika.

Izgovor svih suglasnika i glasovnih grupa u skladu sa književnojezičkom normom č, ć, dž, đ, h; je i ije; - ds - (ljudskih), - io, - ao itd. Vježbe za otklanjanje grešaka koje se javljaju u govoru i pisanju učenika.

Uočavanje diferencijalne (distinktivne) funkcije akcenta u riječima istog glasovnog sastava, a različitog akcenta.

Ortoepske vježbe:

Uvježbavanje pravilnog izgovora riječi, iskaza, rečenica, kratkih narodnih umotvorina (poslovica, brzalica, zagonetaka, pitalica, kraćih tekstova); slušanje zvučnih zapisa, kazivanje napamet lirskih i epskih tekstova; snimanje kazivanja i čitanja, analiza snimka i vrednovanje.

Diktati: sa dopunjavanjem, izborni, slobodni, kontrolni diktat; autodiktat.

Leksičke i semantičke vježbe: građenje riječi - formiranje porodica riječi; iznalaženje sinonima i antonima, uočavanje semantičke funkcije akcenta; neknjiževne riječi i tuđice - njihova zamjena jezičkim standardom; osnovno i preneseno značenje riječi.

Sintaksičke i stilske vježbe: sastavljanje i pisanje rečenica prema posmatranim predmetima, slici i zadanim riječima; sastavljanje i pisanje pitanja o tematskoj cjelini u tekstu, na slici, u filmu, pozorištu.

Prepisivanje rečenica u cilju savladavanja pravopisnih pravila i usavršavanja tehnike pravilnog, urednog i čitkog pisanja latiničnim i ćiriličnim pismom.

Vježbe za bogaćenje riječnika i traženje pogodnog izraza.

Uočavanje i otklanjanje beznačajnih pojedinosti i suvišnih riječi u tekstu i govoru. Otklanjanje nejasnosti i dvosmislenosti.

Uvježbavanje tehnike izrade pismenog sastava: analiza teme, određivanje njenog težišta; posmatranje, uočavanje i izbor građe; raspoređivanje pojedinosti; elementi kompozicije.

Osam domaćih pismenih zadataka i njihova analiza na času.

Četiri školska pismena zadatka - dva u prvom i dva u drugom polugodištu. Jedan čas za izradu i dva časa za analizu zadataka i pisanje poboljšane verzije sastava.

MEDIJSKA KULTURA

- Izražajna sredstva filmskog/pozorišnog djela: kadar, montaža, muzika, dijalog u filmu ili pozorišnoj predstavi.
- Film - književno djelo - pozorište - uočavanje sličnosti razlika.
- Razumijevanje filmskog djela (ekrana/ filma i televizije).
- Povezivanje kadrova po sjećanju (sposobnost identifikacije mjesta i vremena, likova i objekata radnji, povezanost radnji, odnosa i sukoba među likovima).

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Čitanje i pisanje

U četvrtom razredu osmogodišnje osnovne škole čitanje je u funkciji razumijevanja sadržaja, doživljaja i estetskih vrijednosti teksta (misli se na tekstove štampane latinicom i ćirilicom).

Važno je insistirati na pravilnom čitanju štampanih i pisanih slova latinice i ćirilice, voditi računa o pravilnosti, brzini i izražajnosti čitanja. U četvrtom razredu učenici treba da samostalno čitaju nepoznate tekstove i da brzo pronalaze važne informacije.

Izražajno čitanje njeguje se sistematski, uz stalno povjećavanje zahtijeva i nastojanje da se što potpunije iskoriste sposobnosti učenika za postizanje visokog kvaliteta u vještini čitanja. Vježbanja u izražajnom čitanju izvode se planski i uz solidno nastavnikovo i učenikovo pripremanje. U okviru svoje pripreme nastavnik blagovremeno odabira pogodan tekst i studiozno proučava one njegove osobenosti koje utiču na prirodu izražajnog čitanja. U skladu sa misaono-emotivnim sadržajem teksta, nastavnik zauzima odgovarajući stav i određuje situacionu uslovljenost jačine glasa, ritma, tempa, intonacije, pauza, rečeničnog akcenta i glasovnih transformacija. Pri tome se povremeno služi audio snimcima uzornih interpretativnih čitanja.

Izražajno čitanje uvježbava se na tekstovima različite sadržine i oblika; koriste se lirski, epski i dramski tekstovi u prozi i stihu, u narativnom, deskriptivnom, dijaloškom i monološkom obliku. Posebna pažnja posvjećuje se emocionalnoj dinamici teksta, njegovoj dramatičnosti i govorenju iz perspektive pisca i pojedinih likova.

U odjeljenju treba obezbjediti odgovarajuće uslove za izražajno čitanje i kazivanje - učenicima u ulozi čitača i govornika valja obezbjediti mjesto ispred odjeljenjskog kolektiva, u odjeljenju stvoriti dobru slušalačku publiku, zainteresovanu i sposobnu da kritički i objektivno procjenjuje kvalitet čitanja i kazivanja. Posredstvom audio snimka, učenicima povremeno treba omogućiti da čuju svoje čitanje i da se kritički osvrću na svoje umijenje. Na časovima obrade književnih djela primjenjivaće se učenička iskustva u izražajnom čitanju, uz stalno nastojanje da svi oblici govornih aktivnosti budu korektni i uvjerljivi. Čitanje u sebi je najproduktivniji oblik sticanja znanja pa mu se u nastavi

poklanja posebna pažnja. Ono je uvijek usmjereno i istraživačko; pomoću njega se učenici osposobljavaju za svakodnevno sticanje informacija i za učenje.

Vježbe čitanja u sebi neposredno se uklapaju u ostale oblike rada i uvijek su u funkciji svestranijeg sticanja znanja i razumijevanja ne samo književnog djela, već i svih osmišljenih tekstova.

Primjena tekst metode u nastavi podrazumijeva vrlo efikasne vježbe za savladavanje brzog čitanja u sebi s razumijevanjem i doprinosi razvijanju sposobnosti učenika da čitaju fleksibilno, da usklađuju brzinu čitanja sa ciljem čitanja i karakteristikama teksta koji čitaju.

Kvalitet čitanja u sebi podstiče se prethodnim usmjeravanjem učenika na tekst i davanjem odgovarajućih zadataka, a potom i obaveznim provjeravanjem razumijevanja pročitane teksta, odnosno ostvarenja dobijenih zadataka. Informativno, produktivno i analitičko čitanje najuspješnije se podstiču samostalnim istraživačkim zadacima koji se učenicima daju u pripremnom postupku za obradu teksta ili obradu sadržaja iz gramatike i pravopisa. Tim putem se unapređuju logika i brzina čitanja, a naročito brzina shvatanja pročitane teksta, čime se učenici osposobljavaju za samostalno učenje.

Na ovom nivou potrebno je da se insistira na razvijanju sposobnosti izražavanja misli, osjećanja, stavova logički strukturiranim i gramatički tačnim rečenicama uz uvažavanje kompozicijskih cjelina u pisanom radu. Posebno je važno da se tokom četvrtog razreda, u okviru ove oblasti, usavršava tehnika pisanja i estetska strana rukopisa.

Književnost

Osnovni zadatak ovog nastavnog područja je insistiranje na razvijanju recepcijskih sposobnosti, osjetljivosti za umjetničko kazivanje, obogaćivanje

emotivnog svijeta, smisla i sposobnosti za prepoznavanje i izražavanje ljepote riječima.

Sa obradom teksta počinje se poslije uspješnog interpretativnog čitanja naglas i čitanja u sebi. Književnoumetničko djelo se čita, prema potrebi i više puta, sve dok ne izazove odgovarajuće doživljaje i utiske koji su neophodni za dalje upoznavanje i proučavanje teksta. Razni oblici ponovljenog i usmjerenog čitanja djela u cjelini, ili njegovih odlomaka, obavezno će se primjenjivati u obradi lirske pjesme i kraće proze.

Pri obradi teksta primjenjivat će se u većoj mjeri jedinstvo analitičkih i sintetičkih postupaka i gledišta. Značajne pojedinosti, elementarne slike, ekspresivna mjesta i stilsko-jezički postupci neće se posmatrati kao usamljene vrijednosti, već ih treba sagledavati kao funkcionalne dijelove viših cijelina i tumačiti u prirodnom sadejstvu s drugim umjetničkim činiocima. Književnom djelu pristupa se kao složenom i neponovljivom organizmu u kome je sve uslovljeno uzročno-posljedičnim vezama, podstaknuto životnim iskustvom i uobičajeno stvaralačkom maštom.

Metodika nastave književnosti već nekoliko decenija, teorijski i praktično, razvija i stalno usavršava nastavnikov i učenikov istraživački, pronalazački, stvaralački i satvorački odnos prema književnoumetničkom djelu. Književnost se u školi ne predaje i ne uči, već čita, usvaja, u njoj se uživa i o njoj raspravlja. To su putevi da nastava književnosti širi učenikove duhovne vidike, razvija istraživačke i stvaralačke sposobnosti učenika, kritičko mišljenje i umjetnički ukus, pojačava i kultiviše literarni, jezički i životni senzibilitet.

Moderna i savremena organizacija nastave maternjeg jezika i književnosti podrazumijeva aktivnu ulogu učenika u nastavnom procesu. U savremenoj nastavi književnosti učenik ne smije biti pasivni slušalac koji će u određenom trenutku reproducirati "naučeno gradivo", odnosno nastavnikova predavanja, već

aktivni subjekat koji istraživački, stvaralački i satvorački u č e s t v u j e u proučavanju književnoumjetničkih ostvarenja.

Učenikova aktivnost treba da svakodnevno prolazi kroz sve tri radne etape; prije časa, u toku časa i poslije časa. U svim etapama učenik se mora sistematski navikavati da u toku čitanja i proučavanja djela samostalno rješava brojna pitanja i zadatke, koji će ga u punoj mjeri emocionalno i misaono angažovati, pružiti mu zadovoljstvo i pobuditi istraživačku radoznalost. Takvi zadaci biće najmoćnija motivacija za rad što je osnovni uslov da se ostvare predviđeni interpretativni domjeti. Nastavnik valja da postavi zadatke koji će učenika podsticati da uočava, otkriva, istražuje, procjenjuje i zaključuje. Nastavnikova uloga jeste u tome da osmišljeno pomogne učeniku tako što će ga podsticati i usmjeravati, nastojeći da razvija njegove individualne sklonosti i sposobnosti, kao i da adekvatno vrijednuje učeničke napore i rezultate u svim oblicima tih aktivnosti.

Proučavanje književnoumjetničkog djela u nastavi je složen proces koji započinje nastavnikovim i učenikovim pripremanjem (motivisanje učenika za čitanje, doživljavanje i proučavanje umjetničkog teksta, čitanje, lokalizovanje umjetničkog teksta, istraživački pripremni zadaci) za tumačenje djela, svoje najproduktivnije vidove dobija u interpretaciji književnog djela na nastavnom času, a u oblicima funkcionalne primjene stečenih znanja i umjenja nastavlja se i poslije časa: u produktivnim obnavljanjima znanja o obrađenom nastavnom gradivu, u poredbenim izučavanjima književnoumjetničkih djela i istraživačko-interpretativnim pristupima novim književnoumjetničkim ostvarenjima. Srijedišnje etape procesa proučavanja književnoumjetničkog djela u nastavi jesu metodološko i metodičko z a s n i v a n j e interpretacije i njeno r a z v i j a n j e na nastavnom času.

Učenike treba navikavati na to da svoje utiske, stavove i sudove o književnom djelu detaljnije dokazuju činjenicama iz samoga teksta i tako ih osposobljavati

za samostalan iskaz, istraživačku djelatnost i zauzimanje kritičkih stavova prema proizvoljnim ocjenama i zaključcima.

Na časovima lektire primjenjuju se isti nastavni postupci kao u interpretaciji književnog teksta. Usmenom analizom pročitano djela uočavaju se, ponavljaju i sistematiziraju tekstovi obrađeni na časovima interpretacije književnog teksta, s povećanim zahtjevima u osamostaljivanja učenika. Učenicima možemo dati neki podatak više o pročitano djelu ili autoru, ali ih ne smijemo opterećivati zahtjevnim pojmovima.

Učenicima je potrebno dati kraća uputstva za vođenje pisanih pribilješki kojima će se koristiti u razgovoru o pročitano djelu.

Književni pojmovi

Književne pojmove učenici će upoznavati uz obradu odgovarajućih tekstova i pomoću osvrta na prethodno čitalačko iskustvo. Tako će se, na primjer, tokom obrade neke rodoljubive pjesme, a uz poredbeni osvrt na dvije-tri ranije pročitane pjesme iste vrste, razvijati pojam rodoljubive pjesme i sticati saznanje o toj lirskoj vrsti. Upoznavanje metafore biće pogodno tek kada su učenici u prethodnom i predteorijskom postupku otkrivali izražajnost izvesnog broja metaforičkih slika, kad neke od njih već znaju napamet i nose ih kao umjetničke doživljaje. Jezičko-stilskim izražajnim sredstvima prilazi se s doživljajnog stanovišta; polaziće se od izazvanih umjetničkih utisaka i estetičke sugestije, pa će se potom istraživati njihova jezičko-stilska uslovljenost.

Funkcionalni pojmovi

Funkcionalni pojmovi se ne obrađuju posebno, već se u toku nastave ukazuje na njihovu primjenu značenja. Učenici ih spontano usvajaju u procesu rada, u tekućim informacijama na časovima, a uz paralelno prisustvo riječi i njome označenog pojma. Potrebno je samo podsticati učenike da navedene riječi (a i

druge slične njima) razumiju i shvate i da ih primjenjuju u odgovarajućim situacijama. Ako, naprimjer, na zahtjev da se uoče i objasne okolnosti koje utječu na ponašanje nekog lika, učenik navede te okolnosti, onda je to znak (i provjera) da je taj pojam i odgovarajuću riječ shvatio u punom značenju.

U usmenom i pismenom izražavanju uzgredno će se provjeravati da li učenici pravilno shvataju i upotrebljavaju riječi: uzrok, uvjet, situacija, poruka, odnos i sl. Tokom obrade književnih dijela, kao i u okviru govornih i pismenih vježbi, nastojaće se da učenici otkrivaju što više osobina, osjećanja i duševnih stanja pojedinih likova, pri čemu se te riječi bilježe i tako spontano bogati rječnik funkcionalnim pojmovima.

Jezik (gramatika, ortografija, ortoepija)

Gradivo iz gramatike raspoređeno je tako da je izbjegnuto ponavljanje. Ponavljanje gradiva iz prethodnih razreda nije potpuno negirano, ali će se primjenjivati samo kao vid nastavnog principa: povezivanja neobrađenog i nepoznatog gradiva sa obrađenim i poznatim. Taj princip morao je doći do izražaja u programskim cjelinama značajnim za odgojno-obrazovni rad. Pošto se obrada pojedinih programskih cjelina zaokružuje u pojedinim razredima, predviđeno je, radi održavanja kontinuiteta u znanjima učenika, ponavljanje takvog gradiva.

Pravopis se savlađuje putem sistematskih vježbanja elementarnih i složenih koje se organizuju često, raznovrsno i različitim oblicima pismenih vježbi. Pored toga, učenike vrlo rano treba upućivati na služenje pravopisom i pravopisnim rječnikom (školsko izdanje).

Vježbe za usvajanje i utvrđivanje znanja iz gramatike do nivoa njegove praktične primjene u novim govornim situacijama proističe iz programskih zahtjeva, ali su u velikoj mjeri uslovljene konkretnom situacijom u odjeljenju - govornim odstupanjima od književnog jezika, kolebanjima, greškama koje se

javljaju u pismenom izražavanju učenika. Stoga se sadržaj vježbanja u nastavi jezika mora određivati na osnovu sistematskog praćenja govora i pisanja učenika. Tako će nastava jezika biti u funkciji osposobljavanja učenika za pravilno komuniciranje savremenim književnim bosanskim jezikom.

U nastavi gramatike izrazito su funkcionalni oni postupci koji uspješno suzbijaju učenikovu misaonu inertnost, a razvijaju radoznalost i samostalnost učenika, što pojačava njihov istraživački i stvaralački odnos prema jeziku. Navedena usmjerenja nastavnog rada podrazumijevaju njegovu čvrstu vezanost za životnu, jezičku i umjetničku praksu, odnosno za odgovarajuće tekstove i govorne situacije. Zbog toga je ukazivanje na određenu jezičku pojavu na izolovanim rečenicama, istrgnutim iz konteksta, označeno kao izrazito nepoželjan i nefunkcionalan postupak u nastavi gramatike. Usamljene rečenice, lišene konteksta, postaju mrtvi modeli, podobni da se formalno kopiraju, uče napamet i reprodukuju, a sve to sprečava svesnu aktivnost učenika i stvara pogodnu osnovu za njihovu misaonu inertnost.

Savremena metodika nastave ističe niz saodnosnih metodičkih radnji koje valja primjeniti u nastavnoj obradi programskih jedinica iz jezika i koje omogućuju da svaki cjelovit saznajni put, počev od onog koji je uokviren školskim časom, dobije svoju posebnu strukturu.

Obrada novih nastavnih (programskih) jedinica podrazumijeva primjenu sljedećih metodičkih radnji:

- Korišćenje pogodnog polaznog teksta (jezičkog predloška) na kome se uviđa i objašnjava odgovarajuća jezička pojava. Najčešće se koriste kraći umjetnički, naučno-popularni i publicistički tekstovi, a i primjeri iz pismenih radova učenika.

- Korišćenje iskaza (primjera iz prigodnih, tekućih ili zapamćenih) govornih situacija.

- Podsticanje učenika da polazni tekst dožive i shvate u cjelini i pojedinostima.
- Utvrđivanje i obnavljanje znanja o poznatim jezičkim pojavama i pojmovima koji neposredno doprinose boljem i lakšem shvatanju novog gradiva. (Obično se koriste primjeri iz poznatog teksta.)
- Upućivanje učenika da u tekstu, odnosno u zapisanim iskazima iz govorne prakse, uočavaju primjere jezičke pojave koja je predmet saznavanja.
- Najavljivanje i bilježenje nove nastavne jedinice i podsticanje učenika da zapaženu jezičku pojavu istraživački sagledaju.
- Saznavanje bitnih svojstava jezičke pojave (oblika, značenja, funkcije, promjene, izražajnih mogućnosti...).
- Sagledavanje jezičkih činjenica (primjera) sa raznih stanovišta, njihovo upoređivanje, opisivanje i klasifikovanje.
- Definisane jezičkog pojma; isticanje svojstva jezičke pojave i uočenih zakonitosti i pravilnosti.
- Prepoznavanje, objašnjavanje i primjena saznatog gradiva u novim okolnostima i u primjerima koje navode sami učenici (neposredna dedukcija i prvo vježbanje).
- Utvrđivanje, obnavljanje i primjena stečenog znanja i umjenja (dalja vježbanja, u školi i kod kuće).

Navedene metodičke radnje međusobno se dopunjuju i prožimaju, a ostvaruju se u sukcesivnoj i sinhronoj postavci. Neke od njih mogu biti ostvarene prije nastavnog časa na kome se razmatra određena jezička pojava, a neke i poslije časa. Tako, naprimjer, dobro je da tekst na kome se usvaja gradivo iz gramatike bude ranije upoznat, a da pojedine jezičke vježbe budu predmet učeničkih domaćih zadataka.

Što se tiče ortoepije i ortografije predviđeno je da se gradivo iz ove oblasti obrađuje i uvježbava kao sastavni dio rada na gramatičkom gradivu (pisanje vlastitih imenica radi se uz rad na imenicama, pravopisna pravila o pisanju pridjeva uz pridjeve...).

Kultura izražavanja

Ovo područje predstavlja didaktičko metodički strukturiran sistem vježbi za osposobljavanje učenika da svoje misli, želje, namjere i osjećanja, što logičnije, te gramatički i stilski što pravilnije izražavaju u usmenoj i pisanoj formi.

Nastava kulture izražavanja, prema tome, predstavlja sistem vježbi u kome se učenici osposobljavaju da znanja, umijeća i navike stečene u nastavi gramatike, u nastavi književnosti, kao i u nastavi drugih predmeta, a koji doprinose bogaćenju učeničkog logičkog mišljenja i jezičkog izraza, primjene u usmenom i pisanom izražavanju.

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja u mlađim razredima predstavljaju temeljne programske sadržaje za sticanje, usavršavanje i njegovanje valjane i pouzdane jezičke kulture najmlađeg učenika. Neki od tih oblika (prepričavanje, pričanje) prisutni su i u prethodnim ispitivanjima djece za upis u školu što znači da na njih valja gledati kao na jezičko iskustvo koje polaznici u izvesnoj mjeri već posjeduju. Otuda i potreba da se sa usavršavanjem i njegovanjem tih osnovnih oblika govornog komuniciranja otpočne i prije formalnog opismenjavanja učenika.

Da bi se zadaci nastave iz Bosanskoga jezika i književnosti ostvarivali što funkcionalnije i u nastavi kulture izražavanja, ovo područje je iz didaktičko-metodičkih razloga podijeljeno na oblike izražavanja : prepričavanje, pričanje i opisivanja.

Prepričavanje raznovrsnih sadržaja predstavlja najjednostavniji način učeničkog jezičkog ispoljavanja u nastavnim okolnostima. I dok se u pomenutim prethodnim ispitivanjima kao i u pripremama za usvajanje početnog čitanja reprodukovanju određenih sadržaja pristupa slobodno, već od kraja tzv. bukvarske nastave pa nadalje valja mu pristupiti planski, osmišljeno i kontinuirano. To znači, najprije, da se unapijred zna (a to se definiše u operativnim planovima rada učitelja) koje će sadržaje učenik prepričavati u nastavnim okolnostima. Njihov izbor treba da obuhvati ne samo tekstove, i ne samo one iz čitanki, već i iz drugih medijskih oblasti (štampa, pozorište, film, radio, televizija i sl.). Potom, učenike valja blagovremeno motivisati, podsticati i usmjeravati na ovaj vid jezičkog izražavanja, a to znači - omogućiti im da se samostalno pripreme za prepričavanje ali u koje će istovremeno biti integrisani i odgovarajući programski zahtjevi.

Pričanje u odnosu na prepričavanje jeste složeniji oblik jezičkog izražavanja učenika, jer dok je prepričavanje uglavnom reprodukovanje pročitano, odslušano ili viđenog sadržaja, pričanje predstavlja osoben vid stvaralaštva koje se oslanja na ono što je učenik doživeo ili proizveo u svojoj stvaralačkoj mašti. Zato pričanje traži poseban intelektualni napor i jezičku izgrađenost, te učenika svestrano angažuje: u izboru tematske građe i njenih značajnih pojedinosti, u komponovanju odabranih djetalja i u načinu jezičkog uobličavanja svih strukturnih elemenata priče. Metodički pristup ovom značajnom obliku usavršavanja i njegovanja učenike jezičke kulture u osnovi je isti kao i kod prepričavanja (valjano funkcionalno lokalizovanje u planovima rada, osmišljeno povezivanje sa srodnim sadržajima iz ostalih predmetnih područja, a naročito sa čitanjem i tumačenjem teksta, osmišljeno i inventivno motivisanje, usmjeravanje i podsticanje učenika da u pričanju ostvare što svestraniju misaonu i jezičku perspektivu, umješno vrijednovanje učeničkih domašaja u pričanju i dr). Posebno treba voditi računa o tome da pričanje u funkciji čitanja i tumačenja

teksta (u tzv. uvodnom dijelu časa) ne preraste u shematizovano i površno nabranje/imenovanje određenih pojava, a da se pritom zanemari individualni pristup učenika datoj predmetnosti, te da izostane stvaranje priče kao cjelovite mentalne predstave, dovoljno prepoznatljive i valjano misaono i jezički uobličene. Pričanje, kolikogod bilo izazovno u svim svojim segmentima za jezičko ispoljavanje najmlađih učenika - načelno valja realizirati kao dio šireg nastavnog konteksta u kome će se saodnosno i funkcionalno naći i drugi oblici jezičkog izražavanja, a naročito opisivanje.

Opisivanje jeste najsloženiji oblik jezičkog izražavanja na nivou najmlađih razreda. Ono je manje ili više zastupljeno u svakodnevnom govoru, jer je neophodno za jasno predstavljanje suštinskih odnosa između predmeta, stvari, bića i drugih pojmova i pojava u svakoj životnoj situaciji. Jer, dok je za prepričavanje osnova određeni sadržaj, za pričanje podsticaj neko događanje, doživljaj, dotle za opisivanje nisu neophodne neke posebne okolnosti, već se ono koristi kad god se dođe u dodir sa pojavnostima koje u svakodnevnom jezičkom komuniciranju mogu skrenuti pažnju na sebe. No, zbog brojnih uzrasnih ograničenja u radu sa najmlađim učenicima, ovoj vrsti jezičkog komuniciranja valja pristupiti posebno odgovorno i uz naročito poštovanje principa nastavne uslovnosti i postupnosti u zahtjevima: osposobljavanje učenika da pažljivo posmatraju, uočavaju, otkrivaju, zapažaju, upoređuju, pa tek onda datu predmetnost da misaono zaokruže i jezički uobliče. Kako se opisivanje vrlo često dovodi u blisku vezu sa čitanjem i tumačenjem teksta (naročito književnoumjetničkog) to je potrebno stalno usmjeravati učeničku pažnju na ona mjesta u takvim tekstovima koja obiluju opisnim elementima, a posebno kada se opisuju predmeti, enterijer, biljke i životinje, književni likovi, pejzaž i sl., jer su to i najbolji obrasci za spontano usvajanje opisivanja kao trajne veštine u jezičkom komuniciranju. Pošto je za opisivanje potreban veći misaoni napor i duže vrijeme za ostvarenje duže zamisli - valja prednost dati

pismenoj formi opisivanja nad usmenom. Ostali opšti metodički pristupi ovom značajnom obliku jezičkog izražavanja isti su ili slični kao i kod prepričavanja i pričanja (od planiranja, preko realizacije planiranih aktivnosti, do vrjednovanja postignutog i funkcionalnog povezivanja sa srodnim sadržajima kakvi su i usmena i pismena vježbanja za sticanje, usavršavanje i njegovanje jezičke kulture učenika).

Vježbe izražavanja izvode se u obliku usmenih i pisanih vježbi. Vježbe usmenog izražavanja sadrže određeni nastavni rad, razmatranje teksta (kao uzorka) u kome je primjenjen konkretan oblik izražavanja, upoznavanje učenika s tim oblikom izražavanja, zatim rad kojim se učenici pripremaju za uspješno samostalno pisano izražavanje u određenom obliku. Tekst se može uzeti iz odgovarajućih udžbenika, literature i listova za djecu. Vježbi pisanog izražavanja prethodi vježba usmenog izražavanja izuzev kada je u pitanju periodično provjeravanje pismenosti učenika u odabranom obliku izražavanja.

Oblici vježbi izražavanja dati su u programu postupno: od lakših ka težim, od jednostavnijih ka složenijim i od rjeđih ka češćim u komuniciranju s ljudima.

Svaka od programiranih vježbi planira se i ostvaruje u onom nastavnom kontekstu u kome se javlja potreba za funkcionalnim usvajanjem date jezičke pojave ili utvrđivanja, obnavljanja ili sistematizovanja znanja i primjene tih znanja u konkretnoj jezičkoj situaciji. To znači da se, načelno, sve te ili njima slične vježbe ne realizuju na posebnim nastavnim časovima već se planiraju u sklopu osnovnih oblika jezičkog izražavanja (prepričavanje, pričanje, opisivanje) ili odgovarajućih programskih sadržaja ostalih predmetnih područja (čitanje i tumačenje teksta, gramatika i pravopis, osnove čitanja i pisanja). Upravo u osmišljenim saodnosnim postavkama ta vježbanja višestruko utječu na podizanje nivoa učeničke jezičke kulture.

Medijska kultura

Rad na ovom području ne počiva samo na verbalnom savladavanju elemenata filmske tehnike, radioemisija i štampe, nego na gledanju i analizi filmova, emisija i štampe. U tu svrhu u programu su jasno formulirani i određeni zahtjevi koji polaze od analize sadržajnih i formalnih elemenata doživljaja i razumijevanja pojedinih segmenata medijske kulture i do usvajanja osnovnih pojmova iz navedenih oblasti. To bi bio najefikasniji put u ostvarenju elementarne medijske naobrazbe.